

Tasavallan synnyttäjät, parlamentarismien pioneerit

Arvio teoksista

Hentilä, Marjaliisa & Seppo Hentilä. *Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925.* Siltala. 2022. 512 s. ISBN 978-952-234-980-4.

Laukka, Petri. K. J. Ståhlbergin armoton matka. Into. 2022. 271 s. ISBN 978-952-351-933-6.

Tuija Parvikko

Kaarlo Juho Ståhlberg (1865–1952) esti päättäväisesti elämäkerran kirjoittamisen itsestään omana elinaikanaan. Samalla hän toivoi, että jos joku joskus sellaisen kirjoittaisi, se olisi sellainen ”missä puhutaan asiasta ja henkilö voi olla sivuseikkana mukana” (s. 23). Tämä asia oli tasavallan synnyttäminen ja parlamentaaristen menettelytapojen vakiinnuttaminen. Pitkän linjan historioitsijoiden Marjaliisa ja Seppo Hentilän teos *Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925* ottaa Ståhlbergin toivomuksen vakavasti mutta ei jää sille uskolliseksi. Teos keskittyy Suomen ensimmäisen presidentin ja tämän toisen vaimon poliittiseen toimintaan Ståhlbergin presidenttikaudella ja jättää varsinkin hänen myöhemmän toimintansa taustalle. Toisaalta siinä nostetaan Ester Ståhlbergin (1870–1950) toiminta miehensä rinnalla sille kuuluvaan arvoon, eikä unohdeta, että Esterillä oli myös oma elämä ammattikirjailijana ja suomalaisen lastenhuollon merkittävänä edistäjänä. Teoksen lähdeaineisto käsittää poliitikkojen, kulttuurihenkilöiden ja sukulaisten henkilöarkistoja, laajan valikoiman aikaisemmin aihepiiristä julkaistuja artikkeleita ja kirjoja ja laajan otoksen aikakauden sanoma- ja aikakauslehdistä sekä Ester Ståhlbergin 1980-luvulla julkaistut päiväkirjat.

Poliittinen luenta tasavallan syntyvaiheesta

Ratkaisu on onnistunut. Teos ei tarjoa vain huolellisesti tehtyä historiantutkimusta presidenttiparin elämästä vuosina 1919–1925 vaan myös terävän poliittisen luennan Suomen tasavallan syntyvaiheesta, *statu nascentista*, ja Ståhlbergien vaikutuksesta presidentti-instituution muotoutumiseen. Hentilät korostavat moneen kertaan, kuinka tasavallan syntyvuosina mikään ei ollut itsestään selvää ja kaikki tapahtui ensimmäistä

kertaa. Ratkaisuja tehtiin vailla aikaisempaa kokemusta ja vakiintuneita toimintamalleja tilanteessa, jossa läheskään kaikkien toimijoiden tavoitteena ei ollut tasavaltainen hallitusmuoto.

Toisin kuin esimerkiksi J. K. Paasikivi jälkikäteen arvioi (s. 331), Ståhlberg ei presidenttikautensa aikana päässyt mitenkään erityisen helpolla. Kaudelle oli päinvastoin ominaista jatkuva kuohunta ja epävakaus. Oikeisto pelkäsi punakapinan uusiutumista ja Neuvosto-Venäjän hyökkäystä, samalla kun äärioikeiston vallankaappauksen uhka Mannerheimin johdolla oli todellisempi. Ståhlbergin edistyspuoluelainen puoluetoveri sisäministeri Heikki Ritavuori murhattiin ”punikkisympatioidensa” takia, suojeluskuntien ylipäällikkö teki itsemurhan ja suuri joukko ”jääkäriupseereita” erosi mielenosoituksena liian tasavaltalaiselle menolle.

Napit vastakkain äärioikeiston ja Mannerheimin kanssa

Hentilät ovat aikaisemmissa teoksissaan analysoineet ansiokkaasti suomalaisen parlamentaarisen demokratian pitkiä varjoja, ”kuningasseikkailua” ja saksalaissuuntautuneisuutta (2016) sekä sisällissodan porvaristossa ja varsinkin äärioikeistossa aiheuttanutta pitkäaikaista kaunaa ja kammaa (2018). Keisarilliseen Saksaan tukeutunut monarkiahanke ja sisällissota muodostavat myös *Tasavallan ensimmäisten* taustakontekstin, jota ilman Ståhlbergin toimintaan liittyviä ongelmia on vaikea ymmärtää.

Hentilät nimittäin osoittavat, että Ståhlbergin vankkumattomasta suvaitsevaisuudesta ja edistysmielisyydestä kummunnut kunnioittava suhtautuminen myös sisällissodan hävinnyttä osapuolta kohtaan ei saanut ymmärrystä osakseen varsinkaan äärioikeiston ja aktivistien piirissä. Ståhlberg ei näissä piireissä saanut koskaan anteeksi, että oli ollut ajamassa läpi laajoja armahdulakeja välittömästi sisällissodan jälkeen. Ironista kyllä, tämä johtui osittain hänen peräänantamattomasta tasavaltalaisuudestaan ja parlamentarismistaan: presidentistä oli sietämätöntä, että osa kansanedustajista oli suljettu ”tynkäeduskunnan” toiminnan ulkopuolelle.

Vaikka Ståhlbergia ei yritetty ampua, häntä uhkailtiin jatkuvasti monin eri tavoin. Presidentillä oli jatkuvasti napit vastakkain ei pelkästään äärioikeiston ja aktivistien vaan myös RKP:n ja Kokoomuksen kanssa. Ståhlberg valvoi järkkymättä uuden tasavallan rajojen vakautta, myötävaikuttii Tarton rauhansopimuksen syntymiseen ja tuomitsi ankarasti aktivistien Karjalan-retket.

Ståhlberg ei myöskään tullut toimeen Mannerheimin kanssa. Itse asiassa Hentilöiden poliittisen luennan pääteesi liittyy juuri näiden miesten väliseen poliittiseen taisteluun. He osoittavat, että Ståhlbergin presidenttikauden merkittävin saavutus oli Mannerheimin suunnitteleman sotilasvallankaappauksen estäminen. Tasavallan ensimmäisen presidentin näkökulmasta tämä valkoinen kenraali pelasi kulisseyssä omaa Venäjä-myönteistä peliään tavoitteenaan Suomen liittämisen takaisin tsaari-Venäjään. Uuden tasavallan näkökulmasta kysymyksessä siis oli valtiopetoksellinen poliittinen vehkeily, joka tähtäsi tasavaltaisen hallitusmuodon kaatamiseen. Tähänastisessa Mannerheim-tutkimuksessa tämä ulottuvuus Mannerheimin toiminnassa ei ole noussut erityisen voimakkaasti esille ja sitä olisi hyvä tutkia enemmän.

Parlamentaaristen menettelytapojen vakiinnuttaja

Hentilöiden tulkinnan mukaan Ståhlbergin kaikkea toimintaa ohjasi vankkumaton tasavaltaisen parlamentaarisen menettelytavan vaaliminen. He korostavat, että tämä oli kaikkea muuta kuin helppoa ja yksinkertaista 1900-luvun alkuvuosikymmenien maailmassa, jossa ei ollut montakaan vakiintunutta yleiseen äänioikeuteen perustuvaa parlamentaarista tasavaltaa. K. J. Ståhlbergin toiminnalla oli ratkaiseva merkitys parlamentaaristen menettelytapojen konkreettisten muotojen vakiinnuttamisessa ja niiden kunnioittamisessa kaikissa tilanteissa. Vaikka 21.6.1919 hyväksytty tasavaltainen hallitusmuoto – joka oli hyvin pitkälle juuri Ståhlbergin kädenjälkeä – antoi presidentille laajat valtaoikeudet ja vaikka Ståhlberg monessa suhteessa piti itsepäisesti kiinni omista periaatteistaan ja näkemyksistään, hänen toimintaansa ohjaava periaate oli hallitseminen valtioneuvoston ja eduskunnan kanssa eikä näiden yli.

Vaatimatonta mutta vaikeaa ulkopoliitikkaa

Hentilöiden mukaan tasavaltaisen hallitusmuodon uutuus, vakiintumattomuus ja sen osakseen saamat jatkuvat hyökkäykset sekä poliittisen oikeiston että upseeriston taholta pitkälti selittävät ensimmäisen presidentin vaatimatonta ulkopoliittista johtajuutta. Teoksen tulkinnan mukaan Ståhlberg paljolti sälytti ulkopoliittisen johtajuuden puoluetoverilleen ja luottomiehelleen Rudolf Holstille, joka toimi itsenäisyyden alkuvuosien ulkopoliittisessa myllerryksessä ulkoministerinä lähes neljä vuotta, kunnes joutui eroamaan saatuaan epäluottamuslauseen eduskunnalta 20.5.1922. Eduskunnan enemmistön mielestä Holsti oli ylittänyt valtuutensa allekirjoittaessaan niin sanottujen reunavaltioiden solmiman Varsovan sopimuksen maaliskuussa 1922.

J. K. Paasikiven tunnetun vuodelta 1952 peräisin olevan arvion mukaan Ståhlberg ”ei ollut intressoitu ulkopoliitikasta” (s. 431) eikä siten ymmärtänyt ja torjunut Neuvosto-Venäjän uhkaa riittävän pontevasti. Hentilöiden tulkinnan mukaan Paasikivi puolusteli lohduuttomasti karille ajanutta Saksaan suuntautumista vielä pitkään sotien jälkeen siksi, että niin Saksalla ja Suomella kuin Mannerheimilla ja Venäjän valkoisilla kenraaleilla oli ollut yhteinen vihollinen, neuvostovalta eli ”sovjetit”. *Tasavallan ensimmäisissä* kuitenkin korostetaan, että juuri Ståhlbergin kaudella vasta itsenäistyneessä Suomessa otettiin ensimmäiset onnistuneet askeleet Neuvosto-Venäjän rinnalla elämisessä, onnistuttiin solmimaan rauhansopimus – jonka neuvotteluvaltuuskuntaa juuri Paasikivi oli johtanut – vakiinnuttamaan itäraja ja aloittamaan kauppasuhteiden luominen.

On totta, että Ståhlberg ei tehnyt yhtään valtiovierailua. Tätä on selitetty kahdella. Ensinnäkin valtiosäännön käytäntöjen vakiinnuttamiseen syventyneen presidentin rinnalla ulkopoliitikkaa johdettiin ulkoministeriöstä ja sen fokuksen muodosti kahdenvälisen Neuvosto-Venäjän suhteiden vakiinnuttamisen lisäksi niin *sanottu* reunavaltio politiikka, toiminta yhdessä muiden Venäjän keisarikunnasta irrottautuneiden valtioiden kanssa. Toiseksi suhteita länteen varjosti Ahvenanmaan kysymys. Ståhlberg jäi pysyvästi kantamaan kaunaa Kustaa V:lle, joka oli myötäsukainen Ahvenanmaan Ruotsin-mielisille. *Tasavallan ensimmäisissä* kuitenkin korostetaan, että Ester Ståhlberg harrasti diplomaattia ja kehitti sen käytäntöjä sitäkin innokkaammin sekä kotimaassa että lukuisien ulkomaanmatkojensa yhteydessä.

Tasavallan First Lady, kirjailija ja lastensuojelun pioneeri

Hentilöiden tutkimuksen tuottaman tulkinnan mukaan Ester Ståhlbergin roolia Suomen tasavallan ja sen ulkopoliittisten käytäntöjen vakiinnuttamisessa onkin pahoin aliarvioitu. Siinä missä presidentti oli juro ja ujo kirja- ja asiakirjatoukka, Ester oli luonteeltaan ulospäin suuntautunut ja erittäin motivoitunut kehittämään presidentti-instituution käytäntöjä miehensä rinnalla. Hentilät ovat käyttäneet systemaattisesti tutkimusaineistona Ester Ståhlbergin 1980-luvulla julkaistuja päiväkirjoja (1985; 1986; 1987) ja tekevät niistä myös presidentin ja aikakauden politiikkaa yleisemmin koskevia johtopäätöksiä. Heidän lopputulemansa on, että juuri Ester vakiinnutti monia muitakin protokollakäytäntöjä kuin linnan juhlat ja edusti aktiivisesti puolisonsa aisaparina ja usein yksinkin Suomen tasavaltaa. Hentilät rinnastavat Esterin toiminnan Edith Rooseveltin toimintaan *First Lady* -instituution muodostajana Yhdysvalloissa 1900-luvun alkuvuosina.

Tasavallan ensimmäisissä käsitellään myös Esterin toimintaa presidentti-instituution ulkopuolella sekä kirjailijana että lastensuojelutyön pioneerina. Varsinkin hänen vuonna 1922 julkaistu ja kahdeksalle kielelle käännetty romaaninsa *Sunnuntai* oli kansainvälinen myyntimenestys ja hänen kirjallinen tuotantonsa käsitti useita kymmeniä nimikkeitä. Sisällissodan jälkeen silloista Ester Hällströmiä painoi erityisesti punaorpojen kohtalo, joiden sijoittamiseksi porvarillisiin kasvatuskoteihin hän työskenteli sekä valtionhallinnossa että perustamissaan Kansainvälisen Lasten Avun Suomen Osastossa (1920) ja Kasvatuskotiyhdistyksessä (1922). Lastensuojelu olikin yksi uuden tasavallan vaikeimmista sisäpoliittisista ongelmista. Maassa oli sisällissodan jäljiltä yli 14 000 punaorpoa ja tuhansia muutoin vaikeissa oloissa eläviä lapsia.

Hentilät tuovat kyllä esille, että monet punalesket vastustivat lastensa siirtämistä Pohjanmaan porvariskoteihin (s. 281) mutta eivät pohdi kriittisesti sijoitustoimintaan liittyntä ”valkopesun” ja ideologisen kasvatuksen aspektia vaan tyytyvät toteamaan, että työväestön piirissä pelättiin kasvatuskotitoiminnan johtavan uuteen huutolaisjärjestelmään ja lasten orjuuttamiseen.

Erinomainen ”tiimi”

Marjaliisa ja Seppo Hentilän tutkimus *Tasavallan ensimmäiset* on perspektiivitutkimus, jossa fokusoidaan Ståhlbergin presidenttikauteen ja esitetään siitä poliittinen luenta, jonka mukaan Ståhlbergin kauden merkittävin tulos oli tasavallan vakiinnuttaminen ja oikeistolaisen sotilasvallankaappauksen torjuminen. Teoksen poliittinen luenta tuottaa tulkinnan, jonka mukaan tätä ei tehnyt presidentti yksin vaan tiiviissä yhteistyössä ja yhteisymmärryksessä puolisonsa kanssa. Valtakunnan ensimmäiset olivat ”tiimi”, joka toimi yhdessä ja jolla synkkasi julkisessa toiminnassa erinomaisesti. Heidän avioliittonsa perustui kahden lesken säätynsä mukaiseen järkevään rakkauteen.

Esterin päiväkirjoista käy kuitenkin ilmi, että hänen pysyvästi huonot välinsä Ståhlbergin kuuteen lapseen tämän ensimmäisestä avioliitosta varjostivat pahasti perhe-elämää ja olivat horjuttaa myös Esterin terveyttä. Hänen hankalaa tilannettaan oli omiaan korostamaan Ståhlbergin pitämä etäisyys uuden vaimon ja lasten jatkuvasta

riitelystä. Esterin ja lasten välit paranivat vasta sitten, kun nämä itsenäistyivät, muuttivat pois lapsuudenkodista ja saivat siihen etäisyyttä.

Näkökulma kyyditysauton takapenkiltä

Äärioikeistolainen lapuanliike aloitti italialaisesta fasismista ottamansa esikuvan mukaisesti poliittisina vihollisina pitämiensä vasemmistolaisten ja maltillisten porvarillisten poliitikkojen ”muilutukset” kesällä 1930. Yleensä uhri kuljetettiin itärajalle ja jätettiin sinne. Ståhlberg tuomitsi nämä kyyditykset ankarasti. Koska *Tasavallan ensimmäisissä* viitataan vain ohimennen Ståhlbergin myöhempään toimintaan kansanedustajana (1930–1933) ja oikeusministeriön alaisen lainvalmistelukunnan kolmannen osaston vanhempana jäsenenä sekä hänen kirjalliseen toimintaansa, käsittelemättä jää myös entisen presidentin muilutus Joensuuhun 14.10.1930.

Tätä aukkoa paikkaa erinomaisesti FT, toimittaja Petri Laukan kirjoittama tietokirja *K. J. Ståhlbergin armoton matka*. Sen kehyskertomuksen ja perspektiivin muodostaa tarina kyyditysauton matkasta Joensuuhun ja vaimonsa kanssa takapenkillä istuvan jo iäkkään kansanedustajan ja virkamiehen menneiden muistelu. Näistä muodostuu Ståhlbergin koko siihenastista elämää luotaava tarina. Tietokirjailijoille tyypillisesti Laukkakaan ei käytä lähdeviitteitä vaan tyytyy kirjallisuusluetteloon. Siitä käy ilmi, että Ståhlbergin kyydityksen rekonstruktiossa on käytetty aikaisempaa tutkimusta Lapuan liikkeestä ja kyydityksistä (Siltala 1995), Veli-Pekka Lehtolan (2010) tarkempaa tutkimusta juuri presidenttiparin kyydityksestä ja tapahtuma-ajan sanomalehtikirjoittelua. Hentilöiden teoksen juuri lukenutta teksti vakuuttaa. Laukka antaa mielikuvituksensa lentää vain takapenkin tapahtumia arvaillessaan.

Jos haluaa aloittaa tarkemman tutustumisen Suomen ensimmäisen presidentin toimintaan ja sen poliittiseen merkitykseen tasavallan perustajana, pelastajana ja vakiinnuttajana, kannattaa lukea Hentilöiden ja Laukan kirjat yhdessä. Vaikka Ståhlberg antoi Hentilöiden tulkinnan mukaan kaikkensa tasavallalle ja parlamentarismille, Laukan kirja muistuttaa, että nuorta demokratiaa vakavasti haastavan äärioikeiston uhka väijyi Suomen valtion poliittisella taivaalla vielä pitkään Ståhlbergin kauden päättymisen jälkeen.

K. J. Ståhlbergin koko elämän tasapainoisesti kattava kokonaiselämäkerta jää kuitenkin vielä odottamaan kirjoittajaansa. Yrjö Blomstedtin ”valtiomieselämäkerta” vuodelta 1969 painottuu liiaksi nuoreen Ståhlbergiin, Hentilät fokusoivat presidentin virkavuosiin eikä Laukkakaan pääse 1930-luvun alkua pitemmälle. Vielä puuttuu analyysi ”entisestä presidentistä”, joka antoi myös myöhemmät vuotensa tasavaltalaiselle politiikalle niin kansanedustajana, virkamiehenä kuin valtiosääntöjuristina.

Suomen synty Euroopan poliittisessa myllerryksessä

Hentilöiden ja Laukan kirjat tarjoavat tärkeän muistutuksen siitä, kuinka täpärällä tasavaltaisen ja demokraattisen Suomen synty 1900-luvun alkuvuosikymmenillä lopulta oli. Itse asiassa Suomen kohtalo ratkaistiin eurooppalaisilla sotatantereilla. Jos

keisarillinen Saksa olisi voittanut ensimmäisen maailmansodan, kaikki olisi Suomessa voinut mennä aivan toisin.

Näitä kahta helppolukuista teosta voikin suositella historiantutkijoiden lisäksi kaikille Suomen itsenäistymisestä ja poliittisesta liikehdinnästä kiinnostuneille lukijoille.

Dosentti, apurahatutkija Tuija Parvikko, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Kirjallisuus

Blomstedt, Yrjö. 1969. *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava: Helsinki.

Ester Ståhlbergin kauniit katkerat vuodet. Presidentin rouvan päiväkirja 1920–1925. Toim. Hilikka & Onni Vitikka (1985). WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.

Ester Ståhlbergin voittojen ja tappioiden vuodet. Presidentin rouvan päiväkirja 1926–1934. Toim. Hilikka & Onni Vitikka (1986). WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.

Ester Ståhlbergin sodan ja rauhan vuodet. Presidentin rouvan päiväkirja 1935–1947. Toim. Hilikka & Onni Vitikka (1987). WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.

Hentilä, Marjaliisa & Seppo Hentilä. 2016. *Saksalainen Suomi 1918. Kuinka Suomi pelastui Saksan avulla?* Siltala: Helsinki.

Hentilä, Seppo. 2018. *Pitkät varjot. Sisällissodan muistamisen historia ja politiikka*. Siltala: Helsinki.

Lehtola, Veli-Pekka. 2010. *Presidenttien kyyditys – Presidentti Ståhlberg ja kenraali Wallenius ja kiihkon aika 1930*. Otava: Keuruu.

Siltala, Juha. 1995. *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava: Helsinki.